

Лілія Кучинська,
методист з дошкільної освіти,
Комунальний заклад «Житомирський ОППО»
Житомирської обласної ради,
ORCID ID 0000-0001-5225-5708,
lilia.kuchynska@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті акцентовано увагу на актуальності проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності фахівців закладів дошкільної освіти як основи ефективної реалізації їх потенціалу в педагогічній діяльності. Висвітлено питання збереження професійно-особистісного здоров'я педагогів, оскільки тенденції та виклики в напрямку підвищення якості дошкільної освіти потребують від них постійного професійного росту, соціальної й професійної мобільності. Здійснено аналіз понятійної категорії «здоров'язбережувальна компетентність педагога» та розкрито її структурні компоненти, а саме: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-технологічний та компонент особистих і професійних якостей. Розглянуто здоров'язбережувальну функцію педагога, яка полягає в здатності до збереження власного здоров'я та проявляється в певних ознаках, а саме: у збереженні здоров'я фізичного, соціального, психічного й духовного (власного та здоров'я людей з оточення); застосуванні навичок здорового способу життя, гармонізації режиму праці й відпочинку; запобіганні й попередженні професійного стресу та вигорання. Рекомендовано низку нестандартних форм методичної роботи, які акцентують увагу педагогів на необхідності володіння арсеналом способів збереження та відновлення професійного здоров'я.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, професійно-особистісне здоров'я, збереження професійного здоров'я, фахівці, педагогічні працівники, заклад дошкільної освіти.

Лилия Кучинская. Методические основы формирования компетентности по сохранению здоровья у специалистов дошкольных учреждений

В статье акцентировано внимание на актуальности проблемы формирования компетентности по сохранению здоровья у специалистов дошкольных учреждений как основы эффективной реализации их потенциала в педагогической деятельности. Освещены вопросы сохранения профессионально-личностного здоровья педагогов, так как тенденции и вызовы в направлении повышения качества дошкольного образования требуют от них постоянного профессионального роста, социальной и профессиональной мобильности. Осуществлен анализ понятийной категории «компетентность педагога по сохранению здоровья» и раскрыто ее структурные компоненты, а именно: ценностно-мотивационный, когнитивный, операционно-технологический, а также компонент личных и профессиональных качеств. Рассмотрена функция сохранения здоровья педагога, которая заключается в способности к сохранению собственного здоровья и проявляется в определенных признаках, а именно: в сохранении здоровья физического, социального, психического и духовного (собственного и здоровья окружающих) применении навыков здорового образа жизни, гармонизации режима труда и отдыха; предотвращении и предупреждении профессионального стресса и выгорания. Рекомендовано ряд нестандартных форм методической работы, акцентирующих внимание педагогов на необходимости владения арсеналом способов сохранения и восстановления профессионального здоровья.

Ключевые слова: компетентность по сохранению здоровья, профессионально-личностное здоровье, сохранение профессионального здоровья, специалисты, педагоги, дошкольное заведение.

Lilia Kuchynska. Methodological principles of developing health maintaining competence of teachers in preschool educational institutions

The article highlights the relevance of such a problem as developing health maintaining competence of specialists in preschool educational institutions and it addresses the issue in question as a basis for effective realization of the teachers' potential in pedagogical activity. It describes the issue of maintaining teachers' good professional and personal health as trends and challenges towards improving the quality of preschool education require constant professional growth, as well as social and professional mobility of the pedagogical staff. The article analyzes such a category as «health maintaining competence of a teacher» and reveals the structural components of the aforementioned category, namely: valuable and motivational,

cognitive, operational and technological ones as well as the component of personal and professional qualities. It examines one of the main functions of the teacher, the one that is aimed at maintaining their own health and involves such aspects as maintaining good physical, social, mental and spiritual health (their own and the health of others involved); developing the habits of the healthy lifestyle and using these skills in practice, balancing work and rest mode in a proper way; avoiding or preventing professional stress and emotional burnout. The article underlines that one of the most important tasks of methodological work in preschool education institutions is the development of teachers' readiness to be healthy. This willingness should consist of: the need (I want) to be healthy; the ability (I can) to build healthy relationships with oneself and the environment and the determination (I will) to live by the laws of nature. The author puts forward a number of non-standard forms of methodological work, which force the pedagogical staff to pay their attention on the need of having a certain amount of means aiming to maintain and restore professional health.

Key words: health maintaining competence, professional and personal health, maintaining good professional health, specialists, pedagogical staff, preschool educational institution.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. У межах поставлених завдань, важливим на сучасному етапі є розв'язання проблеми збереження професійного здоров'я педагогів закладів дошкільної освіти, оскільки в умовах модернізації освітньої галузі саме вони формують здоров'язбережувальну компетенцію дітей дошкільного віку та закладають основи здоров'я майбутньої нації.

Якість дошкільної освіти значно залежить від професійних і особистісних якостей сучасного педагога. Саме тому сучасна дошкільна освіта потребує кваліфікованих педагогічних працівників, конкурентоспроможних на ринку праці, компетентнісних, відповідальних та таких, які здатні до ефективної професійної діяльності на рівні світових стандартів, готових до постійного професійного росту, соціальної й професійної мобільності.

Як свідчить аналіз наукових джерел, науковець Л. Мітіна вважає, що такі тенденції сприяють формуванню в педагога синдрому емоційного вигорання, у котрому визначальну роль відіграють два фактори: особистісний та соціальний. Особистісний фактор охоплює такі особливості поведінки педагогічного працівника, як авторитаризм, низький рівень емпатії в поєднанні з фанатичною відданістю справі, агресивність і апатія, пов'язані з неможливістю досягти за короткий термін бажаних результатів у професійній діяльності. Соціальний фактор визначається неадекватною соціальною й матеріальною оцінкою праці педагогічного працівника, що призводить до зниження якості життя, зменшення соціального престижу професії, дефіциту педагогічних кадрів, понаднормової праці, що шкодить його сім'ї та здоров'ю [10, с. 118].

Відтак такі сучасні вимоги та виклики в напрямку підвищення якості дошкільної освіти потребують здоров'язбережувального впливу на професійну діяльність педагогічних працівників.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Ґрунтовний аналіз наукових та методичних джерел свідчить про те, що в працях як педагогів-класиків В. Бехтерева, П. Каптерева, Я. Коменського, П. Лесгафта, Й. Песталоцці, М. Пирогова, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, С. Френе, Р. Штайнера та інших, так і сучасних науковців В. Бобрицької, Е. Вайнер, Т. Волченської, Г. Зайцева, О. Іонової, Т. Савустьяненко, Г. Серікова та інших спільною є думка, що розв'язання проблеми збереження й зміцнення здоров'я педагога лежить у площині побудови освітнього процесу відповідно до цілей і принципів гуманістичної освіти.

Проблема збереження професійного здоров'я педагогів також є предметом детального вивчення науковців Н. Башавець, Г. Беленької, В. Бобрицької, Ю. Бойко, Д. Вороніна, С. Гуменюка, Ю. Драгнева, О. Ландо.

Учені Д. Воронін, І. Зимняя, В. Сергієнко, вивчаючи проблему збереження та зміцнення здоров'я людини як складової ключових компетентностей, акцентували увагу на визначенні поняття «компетентність здоров'язбереження» [6; 9].

Ряд інших досліджень засвідчують, що здоров'язбережувальна компетентність належить до обов'язкових складових професійної компетентності й забезпечує успішність педагогічної діяльності та збереження професійного здоров'я педагога [1; 2].

Науковець І. Зимняя, розглядаючи загальну соціально-професійну компетентність педагогів, виділяє здоров'язбережувальну компетентність як складову компетентностей суб'єкта діяльності й спілкування. При цьому, на думку автора, компетентність збереження здоров'я охоплює дотримання норм здорового способу життя, знання й дотримання особистої гігієни, свобода ведення способу життя та індивідуальна відповідальність за нього. [9, с. 3–7].

Розглядаючи детально зміст здоров'язбережувальної компетентності в наукових джерелах, варто, на наш погляд, звернути увагу на підхід О. Дзятковської [7], яка зазначає, що здоров'язбережувальна компетентність містить такі здібності:

- формування в педагогів мотивації й цінності здоров'я, довголіття, творчої самореалізації в професійній діяльності, соціальній активності;
- уміння регулювати свій функціональний стан різними способами, засобами які не шкодять здоров'ю, для підтримки оптимальної працездатності;
- здатність визначати раціональні для педагога прийоми професійної діяльності, скласти індивідуальну програму збереження здоров'я;
- забезпечувати психологічну та екологічну безпеку освітнього процесу, зокрема регуляцію міжособистісних відносин з урахуванням стану здоров'я педагогічного працівника, екологічної ситуації, дотримання ним санітарно-гігієнічних вимог до організації професійної діяльності.

Із зазначеного вище випливає **мета статті** – теоретично та практично обґрунтувати проблему формування здоров'язбережувальної компетентності фахівців закладів дошкільної освіти як основи збереження їх професійно-особистісного здоров'я, ефективної реалізації внутрішнього потенціалу в педагогічній діяльності через аналіз базової категорії актуалізованої проблеми.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Професійно-особистісне здоров'я педагога науковці О. Анісімова та Л. Мітіна визначають як цілісний багатовимірний динамічний стан організму, який дозволяє педагогу максимально реалізувати свій потенціал у професійній діяльності, або як сукупність фізичних, психічних, особистісних якостей, котрі оптимально дозволяють здійснювати професійну діяльність і зберігати професійне довголіття [10].

Аналіз наукових досліджень з питань професійної компетентності педагогів дозволяє зазначити, що структура здоров'язбережувальної компетентності ґрунтується на єдності свідомості й діяльності, особливостях системи професійної діяльності.

Здоров'язбережувальна компетентність, на думку науковця Д. Вороніна, є «інтегральною динамічною рисою особистості, яка проявляється в здатності організовувати й регулювати свою здоров'язбережувальну діяльність; адекватно оцінювати свою поведінку, а також учинки й погляди оточення; зберігати та реалізовувати власні здоров'язбережувальні позиції в різних, зокрема несприятливих умовах, виходячи з особисто усвідомлених і засвоєних моральних норм і принципів, але не за рахунок зовнішніх сил; протистояти тиску, протидіяти впливам, що суперечать внутрішнім установам, поглядам, переконанням, активно їх перетворювати, самостійно приймати моральні рішення» [6].

Дослідники О. Ващенко, В. Єрмолова та Л. Іванова трактують поняття *здоров'язбережувальної компетентності*, як «комплекс знань, умінь, ставлень та цінностей, які спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я свого та оточуючих в освітньому процесі та вільний час» [3].

За поглядами Н. Тамарської, суть поняття «здоров'язбережувальна компетентність» проявляється в проведенні профілактичних заходів і застосуванні здоров'язбережувальних технологій людьми, що знають закономірності процесу здоров'язбереження [12].

Грунтовний аналіз джерел дав нам змогу визначити сутність терміна «здоров'язбережувальна діяльність» як категорію, що характеризує вид діяльності людини, яка спрямована на формування, збереження та зміцнення здоров'я як свого власного, так і інших людей, формування культури здоров'я, екології здоров'я, цілісної (холістичної) формули здорового способу життя, а також здатність уносити зміни в довкілля, спосіб власного життя та оточення, використовуючи та поєднуючи оптимальні методи навчання й виховання та вміння прогнозувати очікуваний результат.

Для досягнення цієї мети у фахівців закладів дошкільної освіти має бути сформована готовність до ведення здорового способу життя, яка розглядається нами як здоров'язбережувальна компетентність.

Здоров'язбережувальна компетентність – це готовність самостійно вирішувати завдання, пов'язані з підтримкою, зміцненням та збереженням здоров'я як свого, так і оточення [4].

Водночас дослідження свідчать, що суть поняття «здоров'язбережувальна компетентність» проявляється в проведенні профілактичних заходів, застосуванні здоров'язбережувальних технологій, закономірності процесу здоров'язбереження.

Виходячи з ґрунтового аналізу наукових джерел, можна констатувати, що здоров'язберігаюча компетентність педагогічного працівника має розглядатись як інтегральна характеристика особистості, що дає змогу успішно відповідати на індивідуальні та соціальні потреби,

діяти в конкретних умовах, виконувати поставлені завдання щодо збереження свого здоров'я та здоров'я інших людей.

Для побудови теоретичної моделі формування здоров'язбережувальної компетентності педагога необхідно виявити її структурні компоненти. На підставі аналізу компонентів структур компетентності, представлених у науковій літературі, нами визначена структура здоров'язберігаючої компетентності фахівців закладів дошкільної освіти, що містить такі компоненти:

- ціннісно-мотиваційний – система цінностей особистості педагога (провідна цінність – здоров'я та усвідомлення його соціальної й особистісної значущості), що мотивують його до здоров'язбережувальної діяльності, виявляється в інтересі і потребах педагога до формування здоров'язберігаючої компетентності;

- когнітивний – спрямований на формування системи знань про закономірності збереження й зміцнення здоров'я та прагнення до самоосвіти, самооцінки й корекції окремих компонентів життєдіяльності в питаннях збереження здоров'я;

- операційно-технологічний – орієнтований на опанування педагогами методик здоров'язбережувальної діяльності, який проявляється в готовності реалізації поведінкових моделей здорового способу життя й здоров'язберігаючих технологій та здатності до вдосконалення професійного здоров'я;

- компонент особистих і професійних якостей педагога, який охоплює особисті (організованість, відповідальність за власне здоров'я, доброзичливість, вимогливість до себе, працьовитість, працездатність, ініціативність, енергійність, наполегливість, рішучість тощо) та професійно-значущі якості (інтерес до людей, любов до дітей, тактовність, емпатія, толерантність, рефлексія та ін.).

Це обумовлено стійким взаємозв'язком між відношенням педагога до свого власного здоров'я, його потреба у веденні здорового способу життя, рівнем його освіченості в питаннях відновлення й розвитку всіх аспектів здоров'я та реалізацією відповідного виховного впливу на вихованців. Чим нижчий рівень грамотності педагогічного працівника в цих питаннях, тим менше він сам умотивований до ведення здорового способу життя, до впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес.

Однією з професійних функцій фахівців закладів дошкільної освіти є здоров'язбережувальна функція, яка полягає в здатності до збереження власного здоров'я та проявляється в певних ознаках, а саме:

- збереженні здоров'я фізичного, соціального, психічного й духовного (власного та здоров'я оточення);

- застосуванні навичок здорового способу життя, гармонізації режиму праці та відпочинку;

- запобіганні й попередженні професійного стресу та вигорання.

Для реалізації моделі методичної роботи, її впливу та змісту педагогічних умов найбільш результативними в процесі формування здоров'язбережувальної компетентності педагогічних працівників, на наш погляд, має стати низка принципів, зокрема:

- розкриття наукової й практичної значущості здоров'я та способів його підтримки;

- насичення змісту історичними довідками, а також сучасними уявленнями педагогів про загальні та валеологічні принципи організації життєдіяльності людини;

- показ альтернативних підходів у розумінні сутності збереження професійного здоров'я;

- формування зацікавленості досліджуванним матеріалом (цікаві наукові дані, емпіричні спостереження, факти тощо)

- створення програм збереження здоров'я через аналіз власного способу життя, розробка індивідуальної програми збереження професійного здоров'я відповідно до індивідуальних особливостей, а також особливостей професійної діяльності.

Слід констатувати, що в рамках реалізації цих принципів доцільно в закладі дошкільної освіти провести комплекс методичних форм роботи, інтерактивних методів і прийомів спрямованих на формування стійкого прагнення фахівців до самоосвіти в контексті збереження власного професійного здоров'я як у процесі професійної діяльності, так і у вільний від діяльності час.

Одним з найважливіших завдань методичної роботи в закладі дошкільної освіти є формування у педагогів готовності бути здоровими, котра, на нашу думку, має складатися з:

- потреби бути здоровим;

- здатності будувати свої відносини із самим собою та довкіллям;

- рішучості жити за природовідповідними законами.

Ураховуючи актуальність і важливість реалізації завдань збереження професійного здоров'я педагогів, ми здійснили умовну класифікацію форм, методів методичної роботи в закладах дошкільної освіти (див. рис. 1):

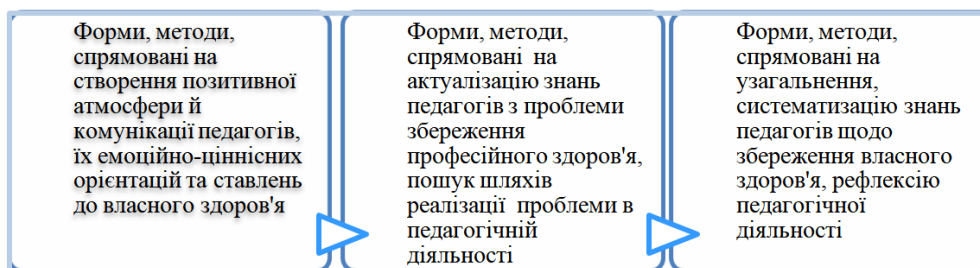

Рис. 1. Умовна класифікація форм, методів методичної роботи із збереження професійного здоров'я педагогічних працівників.

Виходячи із зазначеного вище, нами запропоновано низку нетрадиційних форм, методів методичної роботи, які акцентують увагу педагогів на необхідності володіння арсеналом способів збереження та відновлення власного здоров'я, переконаність у доцільності їх застосування в практичній педагогічній діяльності, а саме: подорож інтелектуальною картою «Модель здоров'язберігаючої компетентності»; бліц-опитування «Тези збереження й зміцнення професійного здоров'я»; освітянські арабески «Здоров'язберезувальна компетентність педагога»; презентаційний меседж «Я роблю так»; творчий захист тріади успіху «Я – педагог, я – вихователь, я – особистість»; оформлення та презентація нетрадиційного панно «Золотий розсип цікавих ідей здоров'язбереження», «Незабутні емоції від подорожей», «Скарбничка ідей»; семінари-практикуми: «Індивідуальний маршрут здоров'язбереження», «Траєкторія самозбереження та здоров'язбереження», семінар-супутник «Розуміння – необхідність – здоров'язбереження», «Контур здорової людини»; прес-реліз «Рекреалогічні шляхи збереження професійного здоров'я»; презентація методичного топ-листа «Ноу-хау в здоров'язбереженні»; педагогічне шоу «Самозбереження +»; педагогічний меседж «Я – знаю, я – вмію, я – можу» тощо.

Запропонований комплекс форм, методів і прийомів спрямований на те, щоб викликати в педагогічних працівників нові враження, спонукати їх до роздумів, міркувань про зміст людського життя, роль здоров'я в житті людини і його значення для професійної самореалізації.

Як стверджує науковець В. Оржеховська, педагог, який працює над збереженням власного професійного здоров'я вирізняється індивідуальними здібностями та якостями, які визначають його можливості та вміння самостійно шукати, збирати, аналізувати, представляти, передавати інформацію про здоров'я, здоровий спосіб життя; моделювати та проєктувати об'єкти та процеси, зокрема – власну індивідуальну діяльність; здійснювати превентивну роботу; приймати правильні рішення, творчо та ефективно розв'язувати завдання, які виникають перед ним у процесі діяльності; запроваджувати у своїй повсякденній і професійній діяльності сучасні здоров'язберезувальні технології [11].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Відповідно до завдання було розкрито сутність базового поняття здоров'язберезувальної компетентності як складової ефективної реалізації потенціалу педагогічних працівників у професійній діяльності на основі аналізу проблеми в науковій літературі. Доведено важливість і актуальність проблеми збереження професійно-особистісного здоров'я педагогів, оскільки тенденції та виклики в напрямку підвищення якості дошкільної освіти потребують від них постійного професійного росту, соціальної й професійної мобільності. Також рекомендовано низку нестандартних форм методичної роботи, які акцентують увагу педагогів на необхідності володіння арсеналом способів збереження та відновлення власного здоров'я.

Отже, сьогодні потребує подальшого детального вивчення проблема формування здоров'язберезувальної компетентності фахівців закладів дошкільної освіти та розробки конкретних механізмів у цьому напрямку з подальшою експериментальною перевіркою, що й стане предметом наших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Т. К. Формування здоров'язберезувальної компетентності як соціально-педагогічна проблема. *Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2012. № 7. С. 123–127.

2. Бойченко Т. Є. Формування здоров'язберезувальної компетентності як умова розвитку обдарованості особистості. *Вісник інституту розвитку дитини*. Серія : Філософія. Педагогіка. Психологія. Київ, 2010. Вип. 9. С. 42–49.
3. Ващенко Л. С. Основи здоров'я. Книга для вчителя. Київ : Генеза, 2005. 240 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
5. Волкова С. С. Здоровий учитель – здорова школа. Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Харків : Вид-во ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2007. Т. 1. С. 40–43.
6. Воронін Д. Є. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання : автореф. дис. ... канд. педаг. наук: 13.00.07. Херсон, 2006. 20 с.
7. Дзятковская Е. Н. Здоровьесберегающие образовательные технологии: новые акценты. *Психология здоровья и личностного роста*. 2010. № 1. URL: http://www.healthmusicpsy.ru/index.php?page=psychologiya_zdorovya&issue.
8. Дубасенюк О. А. Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 278 с.
9. Зимняя И. А. Ключевые компетентности – новая парадигма результатов образования. *Высшее образование сегодня*. 2003. № 5. С. 3–7.
10. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя. Москва : Академия, 2004. С. 118.
11. Оржеховська В. М., Пилипенко О. І. Превентивна педагогіка : навчальний посібник. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2007. 284 с.
12. Тамарская Н. В., Русакова С. В., Гагина М. Б. Управление учебно-воспитательным процессом в классе (здоровьесберегающий аспект) : учебно-методическое пособие для учителя. Калининград : Изд-во КГУ, 2002. 31 с.

REFERENCES

1. Andriushchenko, T. K. (2012). Formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti yak sotsialno-pedahohichna problema. *Nauk. visn. Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky*. 7, 123–127 [in Ukrainian].
2. Boichenko T. Ye. (2010). Formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti yak umova rozvytku obdarovanosti osobystosti. *Visnyk instytutu rozvytku dytyny : Filosofiia. Pedahohika. Psykholohiia*. 9Kyiv..., С. 42–49. [in Ukrainian].
3. Vashchenko, L. S. (2005). *Osnovy zdorovia [Health basics]*. Kyiv : Geneza [in Ukrainian].
4. Busel, V. T. (2002). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Modern Ukrainian dictionary]*. Kyiv : VTF «Perun» [in Ukrainian].
5. Volkova, S. S. (2007). Zdorovyi uchytel – zdorova shkola. *Proceedings from: III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – The Third International Scientific and Practical Conference*. (Vol. 1), (pp. 40–43). Kharkiv : KhNPU imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian].
6. Voronin, D. Ye. (2006). Formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti studentiv vushchykh navchalnykh zakladiv zasobamy fizychnoho vykhovannia [Developing health maintaining competence of students in higher educational institutions by means of physical education]. *Extended abstract of candidates thesis*. Kherson [in Ukrainian].
7. Dzyatkovskaya, E. N. (2010). Zdorov'esberegayushhie obrazovatel'nye texnologii : novye akcenty [Health maintaining educational techniques: new emphasis]. *Psixologiya zdorov'ya i lichnostnogo rosta – Psychology of health and personal growth*, 1. Retrieved from http://www.healthmusicpsy.ru/index.php?page=psychologiya_zdorovya&issue. [in Russian].
8. Dubaseniuk, O. A. (2015). *Profesiino-pedahohichna osvita : metodolohiia, teoriia, praktyka [Professional and pedagogical education : methodology, theory and practice]*. Zhytomyr : ZhDU imeni I. Franka [in Ukrainian].
9. Zimnyaya, I. A. (2003). *Klyuchevye kompetentnosti – novaya paradigm rezultatov obrazovaniya [Key competencies – a new paradigm of educational outcomes]*. *Vyshee obrazovanie segodnya – Today's higher education*, 5, 3–7. [in Russian].
10. Mitina, L. M. (2004). *Psixologiya truda i professionalnogo razvitiya uchitelya [Psychology of labor and professional development of teachers]*. Moskva : Akademiya [in Russian].
11. Orzhekhovska, V. M., & Pylypenko, O. I. (2007). *Preventyvna pedahohika [Preventive pedagogy]*. Cherkasy [in Ukrainian].
12. Tamarskaya, N. V., Rusakova, S. V., & Gagina, M. B. (2002). *Upravlenie uchebno-vospitatelnym processom v klasse (zdorov'esberegayushhiy aspekt) [Management of the educational process in the classroom (health maintaining aspect)]*. Kaliningrad : KGU [in Russian].